บทคัดย่อ

โครงการแนวทางการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำอย่างยั่งยืนบ้านครามล่าง หมู่ที่ 2 ตำบลชลคราม อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่เกิดขึ้นในพื้นที่ จึงได้ลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาโดยใช้กระบวนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีคำถามวิจัยว่า "แนวทางการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าชายเลนอย่างยั่งยืนของบ้านครามล่างควรเป็นอย่างไร" และมีวัตถุประสงค์ เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูลำคลองและทรัพยากรป่าชายเลนพื้นที่ทำมาหากินของชุมชนบ้านครามล่าง และเพื่อหารูปแบบการปฏิบัติงานและฝึกทักษะในการเฝ้าระวังพื้นที่ป่าชายเลนและรูปแบบเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างยั่งยืน ผ่านกิจกรรม ประชุมชี้แจงโครงการ, ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน, ฟื้นฟูลำคลอง และอนุรักษ์ ป่าชายเลน, ฟื้นฟูสัตว์น้ำและประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเฝ้าระวังพื้นที่ป่าและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยการทำงานได้ประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อหาแนวทางร่วมกัน

จากการทำงานที่ผ่านมา ทีมวิจัยได้ฟื้นฟูลำคลองและทรัพยากรป่าชายเลน โดยการกำหนดพื้นที่เพื่อทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ จำนวน 2 จุด คือ บริเวณ คลองลัดบน และคลองลัดล่าง โดยการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ 2 ชนิด คือ หอยกัน และหอยจุ๊บแจง เนื่องจากเป็นสัตว์ที่เคยมีอย่างสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันพบว่ามีจำนวนลดน้อยลงเป็นอย่างมาก หลังจากได้ปล่อยไปแล้วระยะหนึ่งทีมวิจัยได้สุ่มพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า มีหอยทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ชุกชุมกว่าเดิมมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากพื้นที่เขตอนุรักษ์ได้รับการรบกวนน้อยลง ทำให้หอยสามารถเจริญเติบโต และขยายพันธุ์ได้อย่างเต็มที่นั่นเอง ซึ่งการปล่อยหอยในครั้งนี้ ถือเป็นกุศโลบายในการดึงชุมชน และเยาวชนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในกาทำกิจกรรมร่วมกัน และสร้างการรับรู้ว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยหวังว่าหากมีการรับรู้ และช่วยกันดูแลอย่างต่อเนื่องสัตว์น้ำทุกชนิด ก็จะเพิ่มขึ้นได้ตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องหาสัตว์น้ำจากนอกพื้นที่เข้ามาปล่อย

นอกจากนี้ยังได้ปลูกป่าชายเลนควบคู่กันไปเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยให้กับสัตว์น้ำ โดยต้นไม้ที่ปลูกจะเลือก ต้นโกงกาง และต้นจากมาปลูก จำนวน 30,000 ต้น โดยการเลือกพันธุ์ไม้ได้คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย และเป็นพันธุ์ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ แต่ปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อกรอยู่รอดของต้นไม้ ทั้งการปลูกไม่ถูกวิธี การปลูกผิดช่วงฤดูกาล การใช้เครื่องมือประมงที่ส่งผลต่อพันธุ์ไม้ที่ปลูก และการเกิดอุทุกภัยเมื่อต้นปี 2554 ทำให้ในปัจจุบันต้นไม้ที่ปลูกเหลือรอดเพียง ประมาณ 20% เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การปลูกป่าชายเลน ถือเป็นการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน เยาวชนในพื้นที่ และถือเป็นการกระตุ้นท้องถิ่นให้สนใจงานด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทำให้ชุมชนให้ความสำคัญกับงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น นอกจากนี้การปลูกต้นไม้ยังได้สร้างภูมินิเวศของพื้นที่ให้สวยงามขึ้น และ จะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่ดีในอนาคต จากนั้นยังมีการปักป้ายเขตอนุรักษ์ ป้ายกฎกติกาในการดูแล

ทรัพยากรสัตว์น้ำ และป่าชายเลน บริเวณทางเข้า-ออก ทั้งสองทาง เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้รับทราบ จากนั้นก็มีกิจกรรมเสริมโดยการทดลองปรับสภาพน้ำในคลองโดยใช้อีเอ็มบอลบำบัดน้ำเสีย ซึ่งทีมวิจัย และเยาวชนในพื้นที่ได้ร่วมกันทำ แต่ก็ไม่เห็นผลการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากสภาพคลองใหญ่ และมีน้ำไหล อยู่ตลอดเวลา แต่จากการทดลองใช้ในบ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ พบว่า น้ำในบ่อใสสะอาดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

นอกจากนี้ยังได้ปฏิบัติงานเฝ้าระวังพื้นที่ป่าชายเลนและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ควบคู่กันไป เนื่องจากหลายคนที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ยังขาดสำนึกร่วมในการดูแลทรัพยากร ทั้งนี้ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกับชุมชนตั้งกฎกติกาในการดูแล ป่าชายเลน และสัตว์น้ำ รวมถึงมีการเฝ้าระวังพื้นที่ป่าชายเลน และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ อย่างต่อเนื่อง ผลจากกการเฝ้าระวังทั้ง พบว่า ยังมีปัญหาเดิมๆ ที่พบบ่อยที่สุด และยังไม่สามารถแก้ได้ คือ ปัญหาหารปล่อยน้ำเสียจากฟาร์มเลี้ยงกุ้งที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งยังไม่สามารถเข้าไปเจรจาเพื่อขอความร่วมมือได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาการเข้ามาหากินในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ทั้งหาปลา หาหอย และปูเปี้ยวอยู่ เนื่องจากกฎกติกาที่ชุมชนร่วมกันสร้างไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตามจากการร่วมกันทำงานที่ผ่านมา พบว่า โดยภาพรวมแล้วการบุกรุกทำลายป่าลดลง ทรัพยากรในพื้นที่สมบูรณ์ขึ้น สังเกตจาก มีคนเข้ามาหากินในพื้นที่มากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนเกิดการหวงแหนทรัพยากรอย่างกว้างขวางขึ้น สังเกตจากมีชุมชนแจ้งการกระทำผิดกฎกติกาต่อทีมวิจัยตลอด นั่นหมายถึงชุมชนมีส่วนร่วมในการปกป้องดูแลทรัพยากรมากขึ้นนั่นเอง ประกอบกับการทำงานที่ผ่านมา ทีมวิจัยได้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงาน ให้ เยาวชน ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบตลอดมา โดยการเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดการมีส่วนในการทำงานที่ดีขึ้น

จากการทำงานทั้งหมดที่ผ่านมา พบว่า หากชุมชน และผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานมากขึ้น ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ก็จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ดังนั้น จากโจทย์วิจัยที่ว่า การฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำอย่างยั่งยืนของบ้านคราม่ล่างควรเป็นอย่างไร นั้น พบว่า ปัจจุบันทีมวิจัย มีทักษะ และประสบการณ์ในการทำงานมากขึ้น ทั้งในด้านการเฝ้าระวังทรัพยากร การฟื้นฟูทรัพยากร และการประสานหน่วยงานเข้ามาร่วมทำกิจกรรม ซึ่งถ้าทีมวิจัยสามารถหากิจกรรมเข้ามาทำร่วมกันอย่างต่อเนื่องได้ ก็จะสามารถดึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำงานร่วมกันได้ สิ่งที่ตามมาคือทรัพยากรในพื้นที่จะสมบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้ความยั่งยืนของทรัพยากรที่สมบูรณ์นั้น ก็จะขึ้นอยู่กับสำนึกร่วมในการดูแลทรัพยากร และความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมในการทำงานนั่นเอง นอกจากนี้การดึงเยาวชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมก็มีความจำเป็นอย่างมากในการสานต่อการทำงานของทีมวิจัยต่อไปในอนาคต